

УДК 94(477.83/.87): 379.85 “ХІХ–ХХ”
РЕКРЕАЦІЙНЕ ГОСПОДАРСТВО
ГАЛИЧИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ
– ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТ.

В.М. Кланчук

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Початки туризму у Галичині сягають середини ХІХ ст., однак він не набув масового характеру через низький рівень сфери послуг, незадовільний стан доріг, низький рівень культури обслуговуючого персоналу. Проте, незважаючи на ці недоліки, туризм і відпочинок у Галичині все ж розвивався, про що свідчить значна кількість різноманітних рекламних та інформаційних матеріалів, виданих наприкінці ХІХ – першій третині ХХ ст. Рекреація, туризм і відпочинок стали важливим джерелом доходів мешканців тогочасної Галичини, що дозволило краю отримати належне ставлення як зі сторони держави, так і зі сторони справжніх поціновувачів та любителів природи й етнографічних особливостей. Галичина була багата на соснові та смерекові ліси, мінеральні води і чисте повітря. Все це привертало увагу бажаючих відпочити й оздоровитися у весняний і літній періоди. У зв'язку з цим, починаючи з середини ХІХ ст., в цей край на літній відпочинок прибувало багато людей, причому з усіх частин Європи. В основному, такі відпочинкові місця були у Бескидах та у горах Гуцульщини. З часом у місцевостях з мінеральними водами спритні підприємці та лихварі будували водолікарні, невеликі літні будинки санаторного типу й здавали за певну оплату.

Ключові слова: туризм, санаторно-курортне лікування, мінеральні води, Галичина.

Ознайомлення рекреантів з історією розвитку системи гостинності в Карпатах – обов'язок вчених і туристів-аматорів Галичини. На жаль, про рекреаційне краю

знаходимо багато, але розрізненої, інформації, що ґрунтується на окремих фактах чи подіях, пов'язаних з відпочинком на Галичині. Але і досі немає узагальненої інформації, що відкрила б відвідувачам справжнє історичне минуле рекреації.

Для підготовки статті використано неопубліковані матеріали Центрального державного історичного архіву у Львові, Івано-Франківського обласного державного архіву, оригінальні статті тогочасної преси, буклети, проспекти, путівники, наукові та науково-популярні публікації дослідників краю і рекреантів.

Організований туризм і санаторно-курортне лікування у Галичині почали розвиватися, починаючи з 1880-х рр., коли значна кількість відпочиваючих прибувало до відомих на той бальнеологічних і кліматичних курортів. Важливими центрами кліматотерапії були Дора й Яремче, де знаходився відомий водоспад «Гук» на р. Прут. Приїжджали також ті, хто лікував легені, бронхіт та інші недуги. У 1875 р. преса повідомляла про те, що в Десятин на оздоровлення прибуло багато людей, однак не було для них відповідних умов, харчування та крамниць. Тільки польське Товариство Татранське в Жаб'ї спромоглося побудувати в кінці ХІХ ст. кілька будиночків, де могла розміститися невелика група відпочиваючих і туристів. У більшості, приїжджі гості винаймали для відпочинку гуцульські хати. На теренах Галичини в 1930-х рр. існувало багато курортів, переважно кліматичних та бальнеологічних, які входили в перелік найкращих у Польщі (табл. 1). Тут функціонувало ряд гірських притулків для осіб, що займалися активними видами туризму (табл. 2).

Таблиця 1

Санаторії Галичини [15, с. 287]

Регіон	Кількість	Кількість ліжок
<i>Польща</i>	<i>138</i>	<i>5272</i>
Краківське воєводство	11	1625
Львівське воєводство	2	153
Станіславівське воєводство	3	282
Тернопільське воєводство	–	–
Галичина	16	2060
Питома вага Галичини, %	11,6	39,1

Таблиця 2

Гірські притулки Польщі [15, с. 294]

Регіон	Кількість	Кількість відвідувачів
<i>Польща, в т.ч.:</i>	<i>56</i>	<i>87957</i>
1. Бескиди Шлеські і Малі	10	7815
2. Татри і Закопане	9	42319
<i>3. Галичина, в т.ч.:</i>	<i>37</i>	<i>37566</i>
3.1. Бескиди Західні	14	14319
3.2. Бескиди Центральні і Східні	1	343
3.3. Гуцульщина	22	22904
Питома вага Галичини, %	66,0	42,7

Отже, Галичина, маючи 2/3 всіх гірських притулків Польщі, приймала лише понад 40 % відпочивальників. Очевидно. Це було пов'язане з вищезгаданими негативними причинами щодо сфери послуг, давнішим використанням Татрів, їх розташуванням ближче до економічно розвинутих країн тощо. Подібною була картина і щодо санаторної бази. Галичина, володіючи 16 санаторіями (11,6 %) мала достатній ліжковий фонд, що складав понад 39 % загальнодержавного.

Перші згадки про курорти Галичини знаходимо в документах, датованих XVI–XVIII ст., однак найбільший розквіт бальнеології припав на міжвоєнний період.

Щороку у Карпати у міжвоєнний період приїжджало біля 350 тис. дачників і курортників, а також біля мільйона туристів. Це свідчило про те, що Карпати концентрували на своєму терені майже половину відпочинкової міграції Польщі

і тим самим були найважливішим туристичним і оздоровчим регіоном держави. Сезонні виїзди на відпочинок відігравали значну господарську, соціальну і культурологічну роль [12].

На особливу увагу заслуговував оздоровчий і туристичний промисел, оскільки вивільняв нішу у зайнятості населення, створював нові робочі місця, яких було надто мало у Галичині. Однаковою мірою турист, що перебував в окремих місцевостях, як і відпочиваючий на селі, а також курортник, що лікувався у оздоровниці, витрачали значні кошти за найрізноманітніші послуги. Це було побічним заробітком для сільського населення або підставою для розвитку туристичної галузі [16]. Коли, з однієї сторони, склалася б ситуація перенаселення, неможливість утримування землі й її обробітку, а, з другої сторони, наявні досконалі природні умови гір і зростаючий попит приїжджиків, то стає зрозумілим – рекреаційний потен-

ціал мав велике значення для загального господарського життя Карпат.

Карпати як гірський регіон володів особливо зручними природними умовами для розвитку оздоровлення та туризму. Насамперед, – це: різноманітний пейзаж середньо- і високогір'я, великі площі лісів, значні простори зі збереженою незайманою природою, незначне використання землеробського і промислового потенціалу, клімат, придатний для лікування, різноманітні можливості річок [6; 10, с. 49–96].

Оздоровчий рух концентрувався переважно в існуючих селищах, подібно, як сільське заселення рухалося долинами рік з півночі на південь, в глиб гір. Натомість, туристичний рух тримався, перш за все, хребтів і вершин, особливо уздовж головної смуги Карпат.

Урядовим статутом від 15 липня 1925 р. № 79 та Розпорядженням міністерства фінансів Польщі від 8 серпня 1925 р. № 82 запроваджено тарифи на ведення рекреаційно-оздоровчої діяльності [3, с. 16, 17, 32]. Так, пансіонати поділялися на три категорії (загалом у господарстві Польщі виділялося 8 категорій, з яких перша була найдорожчою): перша – понад 50 покоїв; друга – 12–50 покоїв; третя – 2–12 покоїв. Купелеві заклади поділялися на такі категорії: друга – лазні з окремими кабінками чи лазні з понад 20 ваннами; третя – загальні лазні з кількістю ванн до 20. Визначалися і конкретні ціни для ведення діяльності кожної з цих категорій: підприємці першої категорії повинні були сплатити за отримання промислових свідоцтв на право займатися таким видом діяльності 6 тис., другої – 4 тис., третьої – 2 тис. зол.

Існувало декілька туристичних поділів Галичини [21, с. 217–224; 23]. На наш погляд, найприйнятнішим є поділ за повітями, що запропоновано в 1930-х рр. В. Гютелем і С. Лещицьким [2]. Такий поділ Карпат на регіони або туристичні округи мав велике практичне значення для орга-

нізаційної, пропагандистської і публіцистичної мети. Однак, він мав короткочасне значення і з розвитком оздоровлення і туризму його слід було деталізувати.

З красою карпатського пейзажу пов'язана й його охорона. Закон про охорону природи 1934 р. давав юридичні гарантії для заповідання окремих об'єктів чи територій через формування мережі резерватів та заповідних лісів. Однак тодішній стан охорони природи був посереднім, а, враховуючи туристичний рух, що активно розвивався, кількість резерватів і парків в Карпатах була надто малою, первинні ліси захищалися недостатньо, тому слід було розширити природоохоронні акції на терені Карпат. Великим оздоровчим значенням володіли ліси, особливо значні лісові комплекси, тому їх збереження повинно було вважатися одним з основних завдань розвитку оздоровчо-туристичного руху. Тому підставою лісової економіки в оздоровчих регіонах мало бути збільшення лісових площ.

Клімат також відігравав значну роль для збільшення числа приїжджих, тому слід було знати його характерні властивості, а також мінливість в окремих регіонах [18, с. 137–186]. Незважаючи на те, що мережа метеорологічних станцій, що діяла на теренах Карпат, дуже густа у порівнянні з іншими регіонами Польщі, проте для гір, в яких клімат піддається місцевому, сильному крену, існуюча мережа була ще недостатньою і мала розширюватися [25].

Іншим питанням, пов'язаним з кліматом, була необхідність ґрунтовних студій, які б фіксували кліматичні норми для відпочинкових місцевостей з метою чіткого визначення різних типів клімату, наприклад, – високогірний, гірський, підгірний, лісовий і т.п., які мали основне значення для класифікації відпочинково-туристичних місцевостей.

На особливу увагу заслуговували джерела мінеральної води. Багатство їх на терені Карпат (понад 500) було обумов-

лене геологічною будовою регіону. З табл. 3 видно, що окремої уваги заслуговувало Станіславівське воєводство, в якому було розвідано 176 мінеральних джерел. Однак, із загального числа лише 44 джерела експлуатувалися, а 81 % – були на той час не вивчені.

З вищезгаданих даних також видно, що лише 8,7 % із загального числа джерел були в експлуатації. Таким чином, на увагу заслуговувало дослідження мінеральних джерел, насамперед проведення біо-

логічних і хімічних аналізів. Джерела, які б представляли інтерес для бальнеології, слід було відкрити для доступу приїжджаючих. Повне використання мінеральних джерел можна було досягти через їх постійну експлуатацію в бюветах і ваннах. Експлуатація була можливою завдяки вливанню приватного, самоврядного чи державного капіталу, який зміг би утримувати на висоті відповідне водолікувальне підприємство.

Таблиця 3

Типи родовищ мінеральних вод Східних Карпат

Тип і характер родовища	Воєводства				Разом
	Шльське	Краківське	Львівське	Станіславівське	
Експлуатаційне	3	19	11	11	44
Розвідане і досліджене	3	6	7	–	16
Розвідане	8	9	12	7	36
Недосліджене	28	105	121	158	412
Разом	42	139	151	176	508
Кислі	1	29	8	9	47
Соляні	21	34	86	132	273
Сірчані	7	46	37	23	113
Залізисті	8	7	6	7	28
Інші	5	16	11	4	36
Невизначені	–	7	3	1	11
Разом	42	139	151	176	508

До вигод, що могли б спричинитися до покращення відпочинку, належали різноманітні об'єкти і визначні місця, особливо: пам'ятки природи і мистецтва, етнографічні особливості, місця релігійного і національного культу, туристичні і спортивні заклади, які повинні були бути доступними для приїжджих [27, с. 24–28].

У Польщі у 1930-х рр. діяло 6 державних, 15 громадських, 6 комерційних, 23 малих приватних, 7 кліматичних громадських курортів, а також 38 купальних і кліматичних комерційних станцій [11]. Разом було 95 оздоровниць, з яких у Гали-

чині – 65 або 71 %. Це ще сильніше підкреслювало значення оздоровчо-туристичних об'єктів в економіці гірського регіону. Там знаходилися заклади державного значення: два курорти – Криниця й Буркут; 8 приватних курортів – Рабка, Свошовиці, Щавниця, Жегістів, Івоніч, Риманів, Трускавець, Моршин; 4 комерційні курорти – Кростенко, Мушина, Північна, Висова; 3 кліматичні станції – Яремче, Закопане, Ворохта; 21 малий приватний курорт, а також 24 кліматичних комерційних станцій (табл. 4; рис. 1).

Таблиця 4

Оздоровниці Галичини і Східних Карпат

№ з/п	Оздоровниця	Категорія*	Відвідуваність щорічна**	Тип родовища	Лікувальне пристосування
Оздоровниці					
<i>Шльське воєводство</i>					
1	Устронь	III	4	Залізисте	Ванни
<i>Краківське воєводство</i>					
2	Бохня	IV	1	Соляне	Ванни
3	Латошин	IV	1	Соляне	Ванни
4	Вапенне	IV	1	Сірчане	Ванни
5	Висова	III	2	Вуглекисле	Бювет, ванни
6	Підгір'я	IV	1	Сірчане	Ванни
7	Свошовиці	II	3	Сірчане	Ванни
8	Велічка	IV	1	Соляне	Ванни
9	Щава	IV	1	Вуглекисле	Бювет
10	Ящурівка	II	4	Гідротермальне	Басейн
11	Кростенко	III	3	Вуглекисле	Бювет
12	Рабка	II	7	Соляне	Бювет, ванни
13	Щавниця	II	5	Вуглекисле	Бювет, ванни
14	Криниця	I	8	Вуглекисле	Бювет, ванни
15	Ломниця	IV	2	Вуглекисле	Бювет
16	Мушина	III	4	Вуглекисле	Бювет, ванни
17	Північна	III	3	Вуглекисле	Бювет, ванни
18	Жегістів	II	4	Вуглекисле	Бювет, ванни
19	Тиліч	IV	1	Вуглекисле	Бювет
<i>Львівське воєводство</i>					
20	Івоніч	II	5	Соляне	Бювет, ванни
21	Риманів	II	4	Соляне	Бювет, ванни
22	Бжозів	IV	1	Соляне	Ванни
23	Трускавець	II	7	Соляне, вуглекисле	Бювет, ванни
24	Доброміль	IV	1	Соляне	Ванни
25	Матків	IV	1	Вуглекисле	Бювет
<i>Станіславівське воєводство</i>					
26	Підлюте	IV	2	Сірчане	Ванни
27	Косів	III	2	Соляне	Бювет, ванни
28	Буркут	I	1	Вуглекисле	Бювет
29	Делятин-Яремче	II	4	Соляне	Ванни
30	Моршин	II	5	Гідротермальне, соляне	Бювет, ванни
31	Зелем'янка	III	2	Соляне	Ванни
32	Болехів	IV	1	Соляне	Ванни
33	Ланчин	IV	1	Соляне	Ванни
34	Олесів	IV	1	Вуглекисле	?
35	Пістинь	IV	1	Соляне	Ванни
Кліматичні станції					
<i>Шльське воєводство</i>					
1	Вісла	III	6		
2	Бистра	III	2		

Продовження Табл. 4

Краківське воєводство					
3	Завоя	III	3		
4	Щирк	III	5		
5	Суха	III	1		
6	Ритро	III	3		
7	Райча	III	3		
8	Поронін	III	4		
9	Мур'ясіхле	III	3		
10	Маків	III	3		
11	Костелисько	III	3		
12	Чорштин	III	3		
13	Буковина	III	4		
14	Білий Дунаєць	III	2		
15	Бистра	III	3		
16	Закопане	II	8		
Станиславівське воєводство					
17	Косів	III	3		
18	Кути	III	3		
19	Сколе	III	4		
20	Славське	III	2		
21	Тухля	III	2		
22	Гребенів	III	4		
23	Ворохта	II	5		
24	Яремче	II	5		

Примітка:

* Категорії оздоровниць: I – державні; II – приватні громадські; III – комерційні; IV – малі приватні.

** Відвідуваність щорічна: 1 – до 500 осіб; 2 – 500–1000; 3 – 1000–2500; 4 – 2500–5000; 5 – 5000–10000; 6 – 10000–15000; 7 – 15000–30000; 8 – понад 30000 осіб.

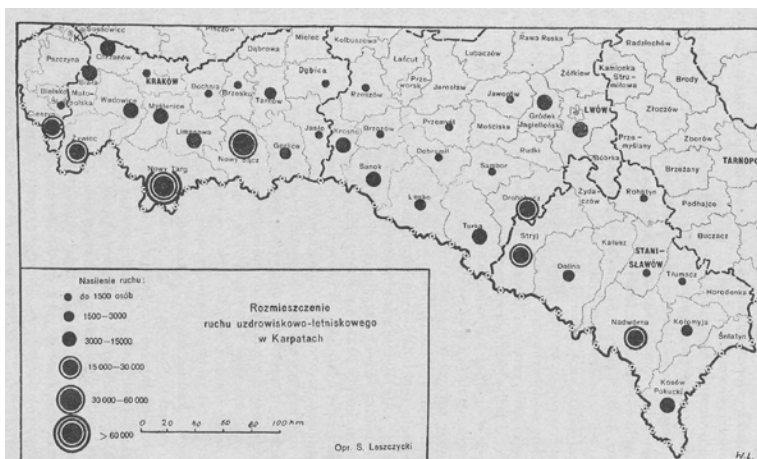

Рис. 1. Картосхема розміщення рекреаційних закладів та чисельності відвідувачів [13]

У Польщі в міжвоєнний період було зареєстровано 956 відпочинкових місцевостей, з яких у карпатському регіоні – 477 або 49,9 %. Разом оздоровниць і дач у Галичині було 555 або 51,8 % їх загального числа у Польщі [13].

У 1931 р. у Галичині функціонувало 280 курортів, в т.ч. у воєводствах: Краківському – 143; Станіславівському – 90; Львівському – 42; Тернопільському – 5 [26, с. 13].

На відомих курортах Галичини лікували наступні групи захворювань і хвороб [26, с. 335–336]:

- **серця** – Делятин, Жегістів, Івоніч, Криниця, Рабка, Риманів, Трускавець;
- **дихальних шляхів** – Ворохта, Делятин, Заліщики, Івоніч, Любінь Великий, Рабка, Риманів, Трускавець, Щавниця;
- **илунково-кишкового тракту** – Жегістів, Косів, Криниця, Риманів, Щавниця;
- **внутрішніх органів** – Криниця, Моршин, Риманів, Трускавець, Щавниця;
- **нирок і сечовивідних шляхів** – Жегістів, Заліщики, Криниця, Риманів, Трускавець, Щавниця;
- **гінекологічні** – Делятин, Жегістів, Івоніч, Криниця, Рабка, Риманів, Трускавець, Устронь;
- **крові** – Криниця, Жегістів, Закопане, Щавниця;
- **цукровий діабет** – Криниця, Риманів, Трускавець, Щавниця;
- **подагра** – Жегістів, Косів, Криниця, Риманів, Щавниця;
- **ожиріння** – Косів, Моршин, Трускавець;
- **опорно-рухового апарату** – Делятин, Івоніч, Любінь Великий, Немирів, Підгір'я-Краків, Рабка, Устронь;
- **шкіри** – Любінь Великий, Немирів, Підгір'я-Краків;
- **нервів** – Жегістів, Закопане, Косів, Криниця;
- **вади жовчного міхура** – Закопане, Заліщики, Івоніч, Рабка, Риманів;
- **лишня вага** – Івоніч, Любінь Великий, Немирів, Рабка;
- **туберкульоз легенів** – Ворохта, Закопане, Зелем'янка, Яремче;

• **туберкульоз шкіри, костей, сугавів** – Ворохта, Закопане, Івоніч, Рабка, Риманів;

• **отруєння важкими металами** – Любінь Великий, Немирів, Підгір'я-Краків;

• **запальних процесів** – Ворохта, Закопане, Заліщики, Криниця, Риманів, Щавниця, Яремче.

Всі курортні місцевості з економічного погляду можна було поділити на дві групи: 1) місцевості, в яких туристично-оздоровча галузь складала основну статтю доходу (оздоровниці і великі дачі); 2) місцевості, в яких обслуговування рекреантів складало лише побічний заробіток населення (малі курорти).

Переважаюча частина дач і курортів мала значні недоліки у технічних засобах. У міжвоєнний період були зроблені серйозні інвестиції, але всупереч великим зусиллям, не всі водолікувальниці справилися з завданням пристосувати їх до зростаючого потоку приїжджчих; лише небагато з них відповідало рівню курортів європейського класу. Вкладений капітал повільно давав користь, тому певні намагання у плані привернення відпочиваючих повинні були робити самі водолікувальні заклади. Щоб і надалі здійснити розвиток оздоровниць і усунути недоліки в технічному забезпеченні закладів, необхідною була державна допомога через створення особливого довгострокового кредиту для оздоровниць. Саме цими питаннями відала Спілка польських оздоровниць [28, с. 75–78].

Відпочинкові місцевості були об'єднані в трьох воєводських спілках: Спілці літницьких повітів і гмін Краківського воєводства, Спілці дач і оздоровниць Станіславівського воєводства «Карпати Східні», Спілці туристичного товариства «Бецади» повітів і гмін Львівського воєводства, які проводили колективну пропаганду, мали інформагентства, освітню проєкти, технічне забезпечення, а також багато інших напрямів роботи, пов'язаної з розвитком туризму [4]. Організація діяльності оздоровниць і дач була поставлена у краї

на відповідний рівень.

54,4 % (338 тис. осіб) загальної кількості відпочиваючих у Польщі приходилося на Галичину та околиці (табл. 5). Приїжджими відвідувалися 555 населених пунктів краю, розкиданих по 38 карпатських і підкарпатських повітах. Кількість відпочиваючих розподілялася по Галичині

нерівномірно. Найвідвідуванішими були повіти: Новий Тарг, Цішин, Живець, Дрогобич, Стрий, Надвірна, в яких щорічне число приїжджих було понад 15 тис. осіб або 5 % загальної кількості. Новотарзький повіт концентрував щороку понад 95 тис. осіб (28 %), а разом з Цішинським – 146 тис. осіб (43 %).

Таблиця 5

Динаміка відвідувачів (1938)

Воєводство, повіт	Кількість курортних місцевостей	Кількість відвідувачів	Надходження, тис. зол.
Шлеське воєводство	21	27218	4693
Більсько	6	1463	237
Цішин	13	19392	2676
Інші	2	6363	1780
Краківське воєводство	314	211359	42767
Бяла	9	13354	2464
Бохня	10	1049	97
Бжеско	12	1361	94
Хранів	11	4944	630
Дембіца	3	361	29
Горлиця	16	1579	166
Ясло	6	400	13
Краків	17	920	116
Ліманова	30	6210	427
Мисленіце	29	6284	650
Новий Сонч	36	50733	12664
Новий Тарг	46	94918	21796
Тарнів	15	1757	116
Вадовіце	35	8566	1174
Живець	39	18923	2331
Львівське воєводство	92	48621	10199
Турка	17	3373	475
Ліско	16	1824	184
Кросно	14	10501	2079
Дрогобич	7	16722	4913
Доброміль	6	670	67
Сянок	8	5433	931
Бжозів	6	250	28
Жешів	5	1344	134
Гродек	5	3565	656
Перемишль	3	255	25
Львів	2	3900	575
Самбір	2	280	31
Яворів	1	504	101
Станиславівське воєводство	117	51233	8373
Долина	18	1741	174
Коломия	16	1225	122
Косів	21	7444	811
Надвірна	29	23723	4001
Рогатин	4	902	90
Станиславів	5	560	56
Стрий	23	15398	3095
Тлумач	1	240	24

Динаміка відвідування залежала від характеру місцевості (табл. 6). Так, на курорти припадало 151 тис. курортників, на кліматичні станції – 116 тис., на дачі – 91 тис. осіб. Незважаючи, що було 57 курортів, проте вони концентрували 38,7 % всієї кількості відпочивальників; на 24 кліма-

тичні станції припадало 54,5 % загально-го числа; натомість, на 477 дач – лише 27 %. Ця статистика доводить велике господарське значення оздоровниць, які концентрували разом 75 % всієї чисельності відвідувачів.

Таблиця 6

Динаміка відвідувачів по регіонах Галичини

Воєводство	Оздоровниці		Кліматичні станції		Літовища		Разом	
	К-сть, осіб	%	К-сть, осіб	%	К-сть, осіб	%	К-сть, осіб	%
Шлеське	6363	23,4	15466	56,8	5389	19,8	27218	100
Краківське	79775	37,7	80124	37,9	51460	24,4	211359	100
Львівське	35024	72,0	–	–	13597	28,0	48621	100
Станиславівське	9123	19,5	20297	39,6	20975	40,9	51233	100
Галичина	131123	38,7	115887	34,3	91421	27,0	338431	100

У окремих воєводствах відсотки курортників і туристів уклалися неоднаково. У Станиславівському воєводстві туристи склали 41 %, в інших воєводствах – доходили до 50 %. Внаслідок цього вплив капіталу розкладався також нерівномірно. У Шлеському воєводстві відпочиваючі концентрувалися головним чином на кліматичних станціях (57 %). Крім того, два курорти збирали більше приїжджих, ніж решта 17 дач. У Краківському – чисельність розкладалася рівномірно серед курортів, кліматичних станцій і дач. У Львівському – головним чином відвідувалися курорти, натомість у Станиславівському, як згадано вище, більшу роль відігравали дачі і кліматичні станції. Зі збільшенням кількості відпочиваючих відбувався й вплив капіталу, з якого 42 % – від місцевого населення та 58 % – від приїжджих з інших частин Польщі. Головний вплив відпочиваючих – з центральних, західних і південних воєводств Польщі; найзаможніші рекреанти – з Варшави, Шлеська, Лодзя, Кракова, Познані і Кельця.

Сфера впливу Шлеських оздоровниць найвища, місцеві курортники склали

більше половини приїжджих [14]. Значна була участь курортників з Варшави, Кракова, Кельців і Лодзя. Участь курортників з північних і східних воєводств була мінімальною. Сфера впливу Краківських оздоровниць мала найбільшу географію, місцеві курортники склали лише 28,5 % [1]. Головний вплив був з західних, центральних і південних воєводств. Значний відсоток поставляла Варшава, Шлеськ, Кельця, Львів, Лодзь і Познань. З північно-східних регіонів вплив був незначним (нижче середнього), натомість з інших частин Польщі відповідав середньому для Карпат.

Сфера впливу львівських оздоровниць – жителі воєводства, які склали 37,9 % [29, с. 26–28]. Сильний вплив був з Варшави, Кракова, Станиславова, слабкіший – з Познані, Лодзя й Шлеська. Сильніший вплив зафіксовано зі східних і північно-східних воєводств, натомість з центральних воєводств відсоток приїжджих нижчий від середнього. Сфера впливу Станиславівських оздоровниць ще більш місцева [5]. Місцеві жителі, правда, склали тільки 20,7 %, але з сусіднього Львівського воєводства приїжджали 31,5 % курортни-

ків, що разом складало більше половини всіх приїжджих (52,2 %). Сильний вплив спостерігався з Варшавського і Тернопільського воєводств. Більший від середнього відзначено відсоток зі східних, натомість виключно низьким був відсоток приїжджих із західних воєводств Польщі. Сфера впливу була результатом діяльності оздоровниць – пропаганда, комунікаційна політика, програма атракцій тощо.

Якщо припустити, що залежно від характеру місцевості турист чи курортник під час перебування витрачав від 100 до 500 зол. (Закопане, Криниця, Моршин і т.д.), то можна розцінювати, що загальний вплив приїжджих до карпатських місцевостей приносив щороку доходу біля 66 млн зол., з яких на окремі воєводства припадало: Шлезьке – 4695 тис. зол., Краківське – 42767 тис., Львівське – 10199 тис., Станиславівська – 8575 тис. зол. З цієї суми від оздоровниць отримано біля 80 %, на будинки відпочинку (дачі) випадало лише 20 %. Якщо ж врахувати, що в оздоровницях 1/4 загальних доходів становили продукти харчування, вироблені місцевим населенням, то можна стверджувати, що через оздоровниці надходить на село щороку біля 14 млн зол. До сільських дач надходило майже стільки ж, тому можна вважати, що побічний заробіток сільського населення на терені Карпат становив 27 млн зол. [9, с. 551–555].

Таким чином, враховуючи, що на теренах краю було біля 150 тис. господарств, можна підрахувати, що середній дохід від приїжджих на одного господаря становив біля 180 зол. Для порівняння – 12-гектарне сільськогосподарське господарство (19 % господарств Галичини) мало дохід 261 зол. з 1 га. У залежності від величини господарства, що нараховувало 2–30 га, дохід коливався в межах 64–170 зол. з 1 га. Для порівняння зазначимо, що дохід всіх чотирьох воєводств від сільськогосподарської продукції складав понад 320 млн зол., зокрема: пшениця – 53 млн, жито – 75

млн, ячмінь – 21 млн, овес – 56 млн, картопля – 116 млн зол. Співставлення поданих вище даних підтверджує неабияке економічне значення рекреації.

З економічної точки зору, рекреація та туризм на теренах Галичини заслуговували на дбайливу опіку як зі сторони державної влади, господарського і територіального самоврядування, так і громадськості. У цій галузі господарського життя громадська ініціатива обігнала управління і державну опіку. Вже 1912 р. відбулася перша конференція в справі розвитку Закопаного і Підтатря, а наступні мали місце у 1919 [22] і 1929 рр. [8]. Народи з розвитку Східних Карпат відбулися в 1931 р. [22]. Від 1933 р. Відділ туризму Міністерства Комунікації Польщі розпочав скликання конференцій, присвячених туристичній економіці на терені всіх Карпат. Конференції такого спрямування відбулися у Варшаві (1933), Яремчі (1934) [24], Віслі (1935), Криниці (1936) [25]. Від 1936 р. подібні акції проводила Спілка гірських земель через введення щорічних господарських засідань над культуральним і господарським розвитком Карпат. За ініціативою Спілки відбулися наради в Сяноку (1936), Віслі (1937) і Новому Сончі (1938). Літниськовим справам були присвячені конференції в Яремчу (1934), Віслі (1937) і Н. Сончу (1938). На тих конференціях значну увагу уділено раціональному розвитку туристичної економіки [9, с. 551–555; 13; 17; 19, с. 89–94].

Туристичне впорядкування в горах складалося з двох елементів: шляхів та притулків. Мережа шляхів у міжвоєнний період на терені Карпат мала плановий характер і розвивалася завдяки роботі туристичних товариств на чолі з Польським Товариством Татранським [25]. Віссю мережі був головний карпатський шлях, що проходив уздовж головного хребта гір через найцікавіші гірські групи. До того шляху були пристосовані бічні шляхи. Їх мережа, що виходила з міст або великих

оздоровниць, маркувалася одним кольором. Другим видом були регіональні шляхи, що проходили найцікавішими трасами певного терену (напр., лемківський шлях); їх метою було запропонувати туристові пізнання найцікавіших частин гірської країни. Ту мережу доповнювали місцеві шляхи, що сполучали дачі, містечка, пункти перетину головної мережі шляхів або туристичні об'єкти. Шляхи маркувалися згідно спеціальної інструкції туристичних товариств [20]. Станом на 1938 р. протяжність знакованих доріг становила понад 4 тис. км. У деяких теренах будувалися спеціальні мисливські стежки, а у важко доступних місцях встановлювалися додаткові засоби страхування. Для зимового туризму шляхи пристосовувалися до його потреб, тому тільки частина літніх шляхів використовувалася лижниками; крім того клуби лижників проводили спеціальні зимові шляхи.

Другим необхідним елементом гірської туристики були притулки (укриття, прихистки, схроніска) для туристів. Оскільки вони складали окрему гілку туристичної галузі, їх виділялося декілька типів. Приватні притулки (винятково товариств), що діяли через власника або орендаря, оподатковувалися митом так, як для громадських організацій, що надходило до державної казни. За місткістю вони поділялися на: великі з закладами харчування (понад 100 нічліжних місць), середні (20–50 місць) і малі (менше 20 місць). Ті притулки працювали цілорічно. Функціонували також притулки, що не мали нічліжних місць, сезонні притулки, мисливські будиночки, шкільні притулки для молоді, туристичні станції, притулки у пансіонатах, приватних садибах, будинках відпочинку і т.п. Наприкінці 1930-х рр. на теренах Карпат існувало 244 притулків, з яких 128 у західній частині та 116 – у східній. Незважаючи на це, мережа притулків була недостатньою, вимагала розширення, яке проводили туристичні товариства,

погоджуючи план дій у зв'язку з потребами літнього і зимового туризму.

Щороку виділялися значні кошти на будівництво і утримання стежок, знакування, страхування, притулки і т.і. Після кожного сезону частина туристичних споруд знищувалася, тому було прийнято Розпорядження міністра внутрішніх справ, згідно з яким туристичні заклади визначалися як громадські й їх знищення підлягало штрафним санкціям [7].

Інший аспект туристичного господарства складали комунікаційні підприємства, що полегшували туристам відвідування певних об'єктів чи територій. До них належали: професія провідників (літніх або зимових); сплав лісу; бюро подорожей, обслуговування й інформації; дороги і автодороги, що використовувалися для екскурсій; сезонні автобусні лінії, гаражі і автозаправки; туристичні вузькоколійки; лижні витяги і т.п. Вони були приватною власністю і розвивалися разом зі зростанням туристичної галузі.

До туристичної галузі господарювання можна віднести й ті галузі промисловості, що, крім іншої продукції, випускали й туристичні засоби. Насамперед, це стосувалося підприємств з виготовлення туристичного екіпірування і технічних засобів (байдарок, наметів, лиж і т.п.), фотографій, карт, планів, альбомів тощо. До туристичної галузі належало й виробництво сувенірів, напряму пов'язане з народними промислами. Опосередковано до туристичної галузі відносилися й атракції, що здійснювалися, насамперед, приватними особами чи організаціями.

Туристичний рух проявлявся в різноманітній формі, яка вимагала спеціальних засобів і заходів. На терені Карпат тих часів можна виділити декілька видів туризму: пішохідний, спортивний, водний, велосипедний, автомобільний та ін.

Таким чином, туристичне та курортне господарство Галичини, що почали активно розвиватися у середині ХІХ ст., набули

широкого розмаху у міжвоєнний період. Завдяки приватним підприємцям, громадським організаціям та влади всіх рівнів у Галичині було побудовано розвинуту туристичну та оздоровчу інфраструктуру, яка мала набагато більші масштаби, ніж на сучасному етапі становленні України та Польщі.

Література

1. Chortibik T. Ruch uzdrowiskowo-letniskowy w województwie krakowskim / T. Chortibik // Komunikaty Studium Turyzmu. – Kraków, 1938. – № 6. – 11 s.
2. Goetel W. Zagadnienia regionalizmu górskiego w Polsce / W. Goetel // Wierchy. – Kraków, 1936. – T. XIV. – S. 129–168.
3. Informator o kategorjach i cenach (patentów) świadectw przemysłowych wedle nowej ustawy dla każdego przedsiębiorstwa we wszystkich miejscowościach / [zestawili K. Wątorski i E. Lityński]. – Warszawa; Lwów : Nakładem Spółki wydawniczej, 1926. – 40 s.
4. Instrukcja dla samorządowych komisji letniskowo-turystycznych. – Warszawa: Wyd. Związku Powiatów R. P., 1936. – 48 s.
5. Kawecka J. Badania nad frekwencją kuracjuszy w uzdrowiskach wsechodniokarpaccich / J. Kawecka / Biuletyn Komisji Studiów Ligi Popierania Turystyki / Prace Studium Turyzmu. – Kraków, 1937. – № 2. – Tom I. – S. 97–136.
6. Korczyński L. Przyrodzone źródła sil i zdrowia ziemi krakowskiej / L. Korczyński. – Kraków: Wyd. Pol. Tow. Balneologicznego, 1931. – 208 s.
7. Krygowski W. Ochrona urządzeń turystycznych / W. Krygowski // Turyzm Polski. – Kraków, 1938. – R. I. – № 9. – 12 s.
8. Lenartowicz S. Sprawy Tatr : rozwój Podhala i Zakopanego / S. Lenartowicz, M. Orłowicz. – Warszawa : Wyd. Min. Robót Publ., 1930. – 382 s.
9. Leszczycki S. Karpaty jako region letniskowy. Samorząd / S. Leszczycki. – Warszawa, 1937. – R. XIX. – № 56. – S. 551–555.
10. Leszczycki S. Podhale jako region uzdrowiskowy / S. Leszczycki / Biuletyn Komisji Studiów Ligi Popierania Turystyki. – Kraków, 1937. – Tom I. – S. 49–96.
11. Leszczycki S. Ruch uzdrowiskowo-letniskowej w Polsce / S. Leszczycki // Komunikaty Studium Turyzmu. – Kraków, 1938. – № 8. – 23 s.
12. Leszczycki S. Współczesne zagadnienia turystyki // Komunikaty Studium Turyzmu / S. Leszczycki. – Kraków, 1937. – Z. 3. – 6 s.
13. Leszczycki S. Wytyczne gospodarki uzdrowiskowo-letniskowej w Karpatach / S. Leszczycki // Komunikaty Studium Turyzmu. – Kraków, 1938. – Z. 12. – 29 s.
14. Leszczycki S. Znaczenie gospodarcze ruchu uzdrowiskowo-turystycznego na Śląsku / S. Leszczycki. – Katowice : Wyd. Instytutu śląskiego, 1937. – 81 s.
15. Mały rocznik statystyczny. – Warszawa-Grodno: Zakł. Graf. L.Mejlachowicza, 1938. – 406 s.
16. Mianowski H. Znaczenie gospodarcze ruchu turystyczno-uzdrowiskowego w Polsce / H. Mianowski. – Kraków : Wyd. Izby Przem. Handl., 1934. – Wyd. II. – 78 s.
17. Mianowski H. Potrzeby ruchu uzdrowiskowo-letniskowego w Zachodnich Karpatach Polskich / H. Mianowski, S. Leszczycki. – Kraków, 1954. – 12 s.
18. Milata W. Pokrywa śnieżna w Karpatach / Biuletyn Komisji Studiów Ligi Popierania Turystyki / W. Milata. – Kraków, 1957. – T. 1. – S. 137–186.
19. Mileski W. Elementy planowej gospodarki turystycznej w Karpatach / W. Mileski // Turyzm Polski. – Kraków, 1938. – R. I. – № 6. – S. 89–94.
20. Mileski W. Instrukcja szczegółowa znakowania szlaków turystycznych w Karpatach / W. Mileski. – Warszawa, 1935. – 32 s.
21. Orjentacyjny podział terenów narciarskich w Karpatach / Kalendarz Narciarski P. Z. N. – 1953/6. – Rok XVIII. – S. 217–224.
22. Orłowicz M. Ankieta w sprawie Karpat Wschodnich / M. Orłowicz, S. Lenartowicz. – Warszawa : Wyd. Min. Robót Publ., 1952. – 53 s.
23. Orłowicz M. Podział Karpat Polskich na grupy górskie z punktu widzenia turystycznego / M. Orłowicz // Komunikaty Studium Turyzmu. – Kraków, 1938. – № 4. – 8 s.
24. Orłowicz M. Rozwój turystyki, uzdrowisk i letnisk w Karpatach Polskich : protokół i uchwały Zjazdu odbytego na zaproszenie Ministerstwa Komunikacji w Jaremczu w dniu 8 i 9 czerwca 1934 roku / M. Orłowicz . – Warszawa : Ministerstwo Komunikacji , 1935. – 68 s.
25. Orłowicz M. Turystyka w Karpatach

Polskich / M. Orłowicz. – Warszawa : Wyd. Min. Komunikacji, 1955. – 320 s.

26. Przewodnik zdrojowo-turystyczny na 1931–32 r. / [Pod red. H. Piotrowskiego]. – Warszawa : Zakład Graficzny B. Padrecki i S-ka z o.o., 1931. – Wyd. II. – 350 s. + XXXVIII.

27. Szostak E. Klucz znaków dla szczegółowych map turystycznych / E. Szostak, T. Wilgat // Komunikaty Studium Turyzmu. – Kraków, 1958. – № 7. – S. 24–28.

28. Wiśniewski S. Potrzeby inwestycyjne polskich uzdrowisk / S. Wiśniewski // Turyzm Polski. – Kraków, 1958. – R. 1. – № 5. – S. 75–78.

29. Woyciechowski K. Województwo lwowskie jako teren lotniskowy / K. Woyciechowski // Samorząd. – Warszawa, 1958. – R. XX. – № 2. – S. 26–28.

Klapchuk V.M. RECREATIONAL HOUSEHOLD IN GALYCHYNA AT THE SECOND PART OF XIX – THE FIRST THIRD OF XX CENTURIES. *Tourism beginnings in Galychyna goes back to the XIX century, by the way it has reached its mass character due to low service sphere level, unsatisfied state of roads, low culture level of attendant staff. However, despite of these disadvantages, tourism and recreation in Galychyna still have been developing. This fact reveals from the great amount of various advertising and informational materials, which have been published at the end of XIX – the first third of XX centuries. The recreation, tourism and rest have become the important profit source of Galychyna's inhabitants. This region has received proper attitude from the state as well as from the real nature amateurs and ethnographical peculiarities. Galychyna was rich on piny and fir forests, mineral water and fresh air. All these conditions attracted wishful people to have some healthy rest in spring and summer time. In accordance with this fact from the middle of XIX century a lot of people have been arriving from all Europe to this part of the country. Mainly, such places were concentrated in Beskydy and Hutsulshyna's mountains. Later some ingenious enterprisers and extortioners built hospitals and small houses of sanatorium*

type and delivered them for some payment at the territory with mineral water.

Keywords: tourism, sanatorium – resort treatment, mineral water, Galychyna.

Кляпчук В.М. РЕКРЕАЦИОННОЕ ХОЗЯЙСТВО ГАЛИЧИНЫ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ ХІХ – ПЕРВОЙ ТРЕТИ ХХ ВВ. *Туризм в Галичине берет начало в середине ХІХ в., но тогда он не набрал массового характера через низкий уровень сферы услуг, неудовлетворительное состояние дорог, низкий уровень культуры обслуживающего персонала. В то же время, несмотря на эти недостатки, туризм о отдых в Галичине все же развивался, о чем свидетельствует значительное количество разнообразных рекламных и информационных материалов, изданных в конце ХІХ – первой трети ХХ вв. Рекреация, туризм и отдых стали важнейшим источником доходов жителей тогдашней Галичины, что позволило краю получить надлежащее внимание как со стороны государства, так и со стороны настоящих ценителей и любителей природы и этнографических особенностей. Галичина была богатой на сосновые и еловые леса, минеральные воды и чистый воздух. Все это привлекало внимание желающих отдохнуть и оздоровиться в весенний и летний периоды. В связи с этим, начиная с середины ХІХ в., в этот край на летний отдых приезжало множество людей, при чем со всех уголков Европы. В основном, такие места были у Бескидах и на Гуцульщине. Со временем в местностях с минеральными водами предприимчивые граждане строили водолечебницы, небольшие летние домики санаторного типа и предлагали их за определенную плату для отдыха.*

Ключевые слова: туризм, санаторно-курортное лечение, минеральные воды, Галичина.